

ВПЛИВ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

*Філіпчук Наталія Олександрівна, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник, докторант,
провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України*

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6948

ARTICLE INFO

Received 12 December 2019

Accepted 08 February 2020

Published 28 February 2020

KEYWORDS

museum pedagogy,
culture-educational space,
socio-cultural environment,
world outlook,
personality development,
educational process,
culture-historical heritage.

ABSTRACT

The article analyzes the museums' role in shaping the citizens' state consciousness, person's national values and in culture- educational activities. The basic principles of formation the museum pedagogy's ideological and functional orientation are revealed. It is determined that the museum pedagogy's leading function is the influence on the visitor's logical and emotional sphere, his outlook, convictions. The idea that museum pedagogy forms the integrative fields for the improvement of formal and informal educational spaces and helps to fill qualitatively the logical-cognitive and sensory process of personal development with new knowledge and meanings is substantiated. The article stressed that school or any other educational institution that restricts its activities by a narrow local area and is not integrated into socio-cultural environment institutes, is ineffective, unable to ensure the completely quality of educational work. The European countries experience of mainstreaming the museum pedagogy in the cultural and educational space is described.

Citation: Філіпчук Н. О. (2020) Vplyv Muzeinoi Pedahohiky Na Formuvannia Natsionalnykh Tsinnostei Osobystosti. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2(23). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6948

Copyright: © 2020 Філіпчук Н. О. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Здобуття Україною незалежності, самостійницький державний шлях зумовлюють докорінну зміну філософії змісту національного музеєзнавства. Незважаючи на те, що поняття «ідеологія» не закріплено Конституцією України, закони України про освіту, культуру дають, насправді, чіткі орієнтири щодо головних пріоритетних завдань у системі освіти і музейної справи, які є ідеологічними за своєю суттю. Адже, алогічним є підхід, коли намагаються (знову ж таки з ідеологічних, політичних мотивів) позбавити навчально-виховний, науковий, культурно-мистецький процеси ідей, сенсів, ціннісних смислів, які відповідають національним інтересам, державним і особистісним цілям. Аналізуючи Закон України «Про освіту» (2017), зокрема його статтю 6 «Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності», варто особливу увагу звернути на такі затверджені пріоритети, як: «виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій»; «формування громадянської культури»; «нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями» [3]. У Законі України «Про музеї і музейну справу» (1995) поняття «музей» трактується як «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений, зокрема, і для популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» [4]. Опираючись лише на ці окремі означення принципів і функцій освітніх та музейних закладів, можна, по-перше, осмислено стверджувати про закономірність існування для них інтеграційного

поля. По-друге, стають зрозумілими ті основні засади, на основі яких вибудовується ідейна й функціональна спрямованість музейної педагогіки.

Проблема розвитку музейної педагогіки та її вплив на формування ціннісних орієнтирів особистості стала предметом багатоаспектного наукового вивчення. Історичний аспект розвитку музейної педагогіки досліджували О. Валенкевич, Н. Ганнусенко, Б. Давидов, Л. Занков, В. Приходько, О. Січкарук, М. Ткаченко та ін. Дослідження вітчизняних науковців (Т. Белофастова, Ю. Омельченко, О. Караманов, Т. Ковальчук, Р. Силко, М. Юхневич, Є. Чмихало та ін.) присвячені визначенню освітньо-виховного потенціалу музеїв та їх вплив на формування світогляду особистості. У працях Н. Дробна, О. Палійчук, О. Ключко, Г. Маслай, Г. Панахид, О. Топилка та ін. проаналізовано напрями співпраці музеїв із закладами освіти. Водночас попри значний інтерес освітян, музейників, науковців до проблеми розвитку музейної педагогіки в Україні та за її межами, потребує більш цілісного висвітлення роль музейної педагогіки, як міждисциплінарної галузі наукових знань, у збереженні національних цінностей та реалізації принципу культуровідповідності з метою оптимізації культурно-освітнього процесу в Україні.

Мета статті – окреслити вплив музейної педагогіки на формування національних цінностей особистості, її світогляду, поваги до культурної спадщини; актуалізувати роль музейної педагогіки в культурно-освітньому просторі тощо.

Виклад основного матеріалу. У всі часи якість освіти, рівень виховання залежали від кількох основних чинників. Передусім варто виокремити складову педагога, виховника, навчителя і соціальне культурно-освітнє середовище. Ще у кінці XVIII ст. філософ і педагог Дж. Локк у своїх «Думках про виховання» стверджував, що на становлення особистості «найбільший вплив має суспільство і поведінка тих людей, які за нею доглядають» [2, с. 458]. У цьому вислові була сформована концептуальна модель освітньої системи, в якій ключову роль відіграють учитель та соціокультурне середовище. Справді, значною мірою від цих двох зазначених складників залежить не тільки рівень освіченості й вихованості Особистості, але й прогрес у соціальному, економічному, культурному, політичному поступі держави і народу. Отже, будь-якого характеру освітні реформи, модернізація освітньо-виховних систем завжди залежатимуть від «здоров'я» соціокультурного середовища й «культури» Педагога.

Безумовно, якість здоров'язбережної ніші вибудовується в багатьох сегментах, де відбуваються життєдіяльні процеси: сім'я, школа–заклад освіти, безліч інших суспільно-культурних інституцій, соціальні інтернет-мережі, духовний простір. Їхній вплив настановлення і виховання Людини, формування ключових компетентностей по-різному проявляється, оскільки залежить від багатьох специфічних обставин і своєрідностей, в яких здійснюється «творення» людини і суспільства. Проте очевидним є насамперед те, що середовище, в якому знаходиться Людина, починаючи з найбільш раннього періоду життя, значно ускладнилось структурно, функціонально, змістовно. Часи, коли особистість виховувалася, як зазначав український філософ XIX ст. П. Юркевич, сім'єю, школою і церквою, давно пройшли. Світ став більш мобільним, агресивним, інформаційно насиченим, багатоманітним.

Збільшення кількості факторів зовнішнього впливу містить у собі як позитивну характеристику для людського розвитку, так і наявність значного потенціалу викликів, ризиків, загроз, що здатні негативно трансформувати інтелектуальний, емоційно-вольовий, духовний, фізичний, психічний внутрішній простір особистості і суспільства. Таким чином аксіоматичним правилом для педагогічної теорії і практики стає формування таких соціально-педагогічних умов, форм і напрямів навчально-виховного процесу, які б унеможливили функціонування усталених соціально деформованих середовищ і забезпечували б відповідні оптимальні підходи для створення якісного стану виховної роботи. Причому цей вектор дії й педагогічних устремлінь мусить зреалізовуватися безперервно, незважаючи на постійні зміни соціально-економічного, політичного, ідеологічного характеру. Адже здорове соціокультурне середовище є вічно затребуваним імперативом оскільки від нього залежав не лише успіх у навчально-виховній діяльності, але й суспільно-державний прогрес. Між школою, іншими освітніми інститутами й соціокультурним середовищем має відбуватися взаємозв'язок, діалог, взаємозбагачення, долаючи замкнутість, локальну функціональність. Освітнє середовище ніяким чином не може задовольнятися окресленими лише формально-відомчими межами. Для успішного формування ключових компетентностей, адекватних вимогам часу, необхідно розширювати освітній простір, завдяки входженню туди як формальних, так і неформальних суспільних одиниць. Синергія зусиль, інтеграція освітніх та культурних інституцій уможливує творення більш сприятливих умов для інтелектуального, гуманного, духовного, громадянського розвитку особистості, удосконалюючи

засоби, технології, зміст і методику освітнього процесу. Тому виховна, навчально-дидактична, інформаційно-пізнавальна, професійна функції отримують нові можливості завдяки розширенню й удосконаленню освітнього середовища. Отже, вихід «школи» поза власні межі – у музеї, театри, філармонії, бібліотеки, творчі майстерні, наукові лабораторії, мистецькі заклади і колективи та до інших креативно-творчих ресурсів – є актуальною і затребуваною справою.

Подібні підходи, коли доступ до культури стає стрижневим напрямом і визначальним пріоритетом для передових освітніх систем, мають активно впроваджуватися в сучасну українську освітню модель. Музейна і освітня політика не просто утримують і культивують, об'єднавши зусилля, таке значимо-суспільне явище як музейна педагогіка, вони здатні і зобов'язані виробляти нові стратегії пізнання світу (передусім національного!), більш ефективні навчально-виховні технології, удосконалюючи методики виховання історичної, естетичної, морально-етичної культури.

У формуванні державницької свідомості громадян кожна соціальна інституція відіграє свою певну роль, зокрема і музейна установа. Музеї різних профілів і видів наділені потенціалом для реалізації цього завдання. Від історичних і краєзнавчих до художніх чи музичних – усі вони містять експозиційні матеріали, артефакти, музейні предмети, які варто використовувати у культурно-просвітницькій чи науково-дослідницькій роботі в контексті державотворення. Причому цій меті має підпорядковуватися як внутрішня функція музею (збір, збереження, дослідження експонатів), так і, особливо, зовнішня (освіта, просвіта, екскурсійно-туристична діяльність), що безпосередньо направлена на відвідувача. У різні історичні періоди внутрішні і зовнішні функції характеризувалися своєрідними мотивами, суспільними потребами, ідеологічними завданнями. Музей, як і театр чи школа, передусім виконував роль, яку йому замовляла держава. Закладалась відповідна методологічна база для здійснення такої «виховної ідеології», яка б відповідала духу і змісту конкретного суспільно-політичного укладу. Дуже чітко взаємопов'язаність прослідковувалася в часи панування тоталітарно-комуністичної ідеології і практики. Уже XII з'їзд РКП(б) у 1923 р., проголосивши «необхідність революційного виховання молоді», а також рішення першого в СРСР Музейного з'їзду (1930 р.), спрямовані на підпорядкування діяльності музеїв потребам соціалістичного будівництва, повною мірою визначили основну мету – впровадження комуністичної ідеології. Таким чином, «радянське музеєзнавство визначало експозицію музею як цілеспрямований науковий показ пам'яток матеріальної і духовної культури минулого й сучасності, побудований на основі марксистсько-ленінської методології, формуючи комуністичний світогляд» [5, с. 83].

Нагальною необхідністю стало впровадження в українське музейництво нових ціннісних українознавчих установок, які б з висоти погляду Українського народу і держави обґрунтовували і репрезентували витоки національної культури, історії, духовної і матеріальної спадщини, сучасного і майбутнього української Нації. Відмова послуговатися історичними й іншими гуманітарними концепціями і доктринами, написаними чужинством у зарубіжних столицях – найпосутніші рішення, що дозволяли утверджувати власне «Я» в свідомості громадян, стаючи суб'єктом у міжнародній політиці. Такі напрями в музеєзнавстві, педагогіці лише на перший погляд можна було впроваджувати безперешкодно. Проте на шляху, здавалось би, безболісної трансформації, діяли в негативному контексті внутрішні і зовнішні чинники. Адже на самому початку української незалежності окремі політики впливових держав доволі скептично (не без втручання Кремля) оцінювали сам факт «24 серпня 1991 р.». Наприклад, Маргарет Тетчер заявила (зі слів редактора американського журналу «Сучасність» Т. Гунчака), що Англія не збирається встановлювати дипломатичні відносини з Україною, даючи зрозуміти, що британці не встановлюють дипломатичних відносин з колоніями [1, с. 41]. Хоча таке негативне ствердження, яке пізніше було виправлено британською дипломатією, варто актуалізувати українству і для днів сьогоднішніх, нагадуючи, що Україна у своїх стратегічних завданнях має передбачати не тільки деколонізацію, але й деколонізацію суспільної свідомості і практики.

Музейна педагогіка як науково-суспільна та прикладна дисципліна, що «вивчає процеси освіти та виховання у просторі музею є важливим засобом для реалізації освітньо-виховної функції музею» [6, с. 66], відіграє значну роль у тих новітніх процесах, які народилися завдяки вибореній незалежності. На цю інтегративну дисципліну покладаються відповідальні суспільні місії – достовірно, доступно, дохідливо, правдиво, по-громадянському гідно представляти експозиційні і фондові предмети та матеріали (артефакти), переконливо впливаючи на аудиторію слухачів, відвідувачів. Особливо значущою є подібна позиція, коли питання торкаються чутливих питань історії української державності. Зважаючи на те, що музейна педагогіка з часів свого становлення виконувала важливу роль активного посередника між музейною колекцією і відвідувачем, таке

«посередництво» мусить бути професійно і по-громадянському добротним. Мова йтиме не про звичайне усталене ознайомлення з предметами музейної колекції, провідна функція музейної педагогіки – якомога сильніше й ефективніше вплинути на логічний та емоційний апарат відвідувача, його світогляд, переконання. Хоча музей як соціальна інституція відокремлена від школи, університету чи іншого навчального закладу, проте він є хоча і неформальним, але освітнім простором, в якому діють, упродовжуються головні педагогічні принципи. Часто тут застосовуються подібні методичні, дидактичні, гносеологічні концепції й підходи, щоби отримати пізнавальний, виховний ефект. Якщо порівнювати гуманітарні орієнтації України із європейськими країнами, то помітно, що їхні культурно-освітні системи музейну педагогіку сприймають як значуще соціальне явище. У Польщі, наприклад, її розглядають не інакше як наукову дисципліну, яка передусім забезпечує реалізацію головної функції – освітньої, що доповнює дві інші складові – естетичну та функцію збереження. У Швеції ця науково практична дисципліна стала дуже важливим чинником у навчально-виховному процесі. Тут музей відіграє водночас роль способу і засобу успішного навчання. Музей, музейні предмети, колекції й раритетні експонати достатньо вміло, з точки зору педагогічної майстерності використовують для кращого досягнення дидактичних і виховних цілей і завдань.

Як варто оцінювати тенденції в багатьох європейських країнах щодо актуалізації музейної педагогіки в культурно-освітньому просторі? Очевидно, еволюція її розвитку (понад столітній період), офіційно розпочата в 1913 р., в країнах Європи уможливила адаптацію передусім професійного середовища до цього дещо незвичного поняття. Проте домінуючу ідею, яку запропонував німецький мистецтвознавець А. Ліхтварк щодо освітньої функції музею як головної і визначальної в музейній справі, було підтримано. Можна стверджувати – такий підхід став значним стимулятором для музейної політики. Інший аспект, який необхідно відзначити – європейські національні освітні системи удосконалювали себе завдяки активному «входженню» культури в зміст навчально-виховного процесу шкіл, коледжів, ліцеїв, гімназій. Культура ставала методологічною основою змісту освіти, а один із провідних педагогічних принципів – культуровідповідність реально впроваджувався в життя. Скажімо, у Франції на початок навчального року впродовж кількох тижнів учні, студенти активно відвідують музеї, виставки, картинні галереї, культурно-історичні пам'ятники і визначні місця, ознайомлюючись, пізнаючи національну культуру, історію своєї країни, народу. У Норвегії, наприклад, діє своєрідна програма «Ранець школяра», розрахована на впровадження впродовж усього періоду шкільного життя. Шість основних культурно-мистецьких напрямів, укладених в освітню програму (національна культурна спадщина, література, театр, кінематограф, музика, живопис і образотворче мистецтво) зумовлюють і стимулюють інтереси до музеєзнавства, удосконалюють форми і засоби музейної педагогіки. Адже, усі ці види мистецтв, культурно-історична спадщина презентуються багатьма різнопрофільними музейними установами. Такі підходи сприяють розвитку пізнавальних інтересів, творчих нахилів, забезпечують виховання громадянського і патріотичного ставлення до своєї батьківщини. Музейна педагогіка формує інтеграційні поля для удосконалення формального і неформального освітніх просторів, допомагає якісно наповнювати логічно-пізнавальний і почуттєвий процес розвитку особистості новими знаннями, сенсами і смислами.

Практика засвідчує, що чим кращий, оптимальніший доступ населення до культурних цінностей, який твориться політичними, соціально-економічними, правовими, психолого-педагогічними факторами і впливами, тим сприятливішими є умови для функціонування музейної педагогіки. Будь-які обмежувальні заходи фінансового, нормативного, режимно-часового характеру на рівні діяльності музеїв унеможливають доступність для широкої громадськості, зокрема шкільної молоді, студентів до музеїв.

Школа чи будь-який інший заклад освіти, що обмежує свою діяльність вузьким локальним простором, не інтегрований в інститути соціокультурного середовища, є малоефективним, нездатним повною мірою забезпечувати якість навчально-виховної роботи. Безумовно, на продуктивну інтеграцію освітньої установи і музею впливають багато чинників, передусім соціального характеру, а також хибна культурна політика держави чи органів місцевого самоврядування. Справді, зuboжілість населення, відносно високий рівень оплати за культурні послуги, слабка матеріально-технічна база культурних (й освітніх!) закладів і низький статус соціального забезпечення працівників культурної (бюджетної) сфери, мінімізація культурно-гуманітарної складової в навчальних планах і змісті освіти, недостатня підготовка педагогів у контексті культурних компетентностей, відірваність абсолютно більшої частини народу від культурної спадщини, музеїв, бібліотек, театрів, кінематографу, виставок, які демонструють

культурні цінності – все це прямо й опосередковано впливає на «окультурення» й «олюднення» суспільства. Лише за умов, що вище означені проблеми та ряд інших будуть успішно вирішуватися, основні положення закону України «Про освіту» ставатимуть реальністю в тій частині (стаття 5), що «Освіта є державним пріоритетом, що забезпечує... культурний розвиток суспільства» [3].

На ставлення до музейної педагогіки впливають також усталені погляди і стереотипи, сформовані радянським музеєзнавством. Оцінки провідних фахівців та науковців, які давалися цьому новому явищу, були достатньо критичними і несприйнятними. Передусім головною причиною цієї зневаги до музейної педагогіки була ідеологічна установка про найкращий рівень культурного музейного будівництва в СРСР. У 80-х рр. минулого століття в підручниках і посібниках з музеєзнавства зазначалося: «Марксистсько-ленінська методологія, всебічна підтримка з боку партії і держави сприяли тому, що радянське музеєзнавство, розробивши нові основи усіх видів музейної діяльності, стало найпередовішим у світі» [5, с. 108–109]. Таким чином, всі напрацювання у сфері музейної справи за кордоном, особливо в розвинутих «капіталістичних» країнах, нехтувалися й не бралися до уваги. Фетиш ідеологізації музейництва, політична пропаганда на само-возвеличення брали верх над реальністю часу. Стверджувалося, що буржуазне музеєзнавство заперечувало необхідність освітньо-виховної роботи, займаючись тільки науковою діяльністю, зважаючи коло відвідувачів, які мають відповідну підготовку. Музеї соціалістичних країн віддають перевагу і проводять масову роботу. Лише побічно визнавалося про окремі аспекти її проведення в країнах західної демократії. В українському посібнику «Музеєзнавство» зазначалося: «Останнім часом в таких капіталістичних країнах, як ФРН, США, Англія, Франція, Італія, Голландія, Швеція, також почали приділяти належну увагу масовій роботі – «Музейній педагогіці», як її там називають» [5, с. 103]. Висловлена в такій формі позиція щодо культурно-педагогічного явища, яке на той час функціонувало майже сім десятиліть у Європі, засвідчувала, що «музейна педагогіка» існувала «там», але не в СРСР. З точки зору прихильників ідеологічної цноти, це явище як спеціальна науково-педагогічна дисципліна не могла впроваджуватися в освітньо-культурному радянському середовищі, оскільки була «плодом» капіталізму.

Висновки. До цього часу частина педагогічної і музеєзнавчої громадськості продовжують вважати, що музейна педагогіка немає того потенціалу, який би забезпечував суспільний прогрес. Спостерігається певна відчуженість педагогів і музейників, намагаючись локалізувати діяльність у звичному для себе середовищі. У цьому є логіка, зокрема серед музейників, якщо за інерцією і надалі педагогіку сприйматимемо як авторитарне явище сталінського стандарту. І якщо освіта, педагогічна наука на вітчизняному рівні переживає не найкращі часи, то це не може поставити під сумнів соціальну й суспільну затребуваність музейної педагогіки. Тлумачення цього явища крізь призму західної і східної інтелектуальної традиції дає підстави стверджувати про реальність і закономірність функціонування передусім у музейному просторі даної дисципліни. Очевидно, статус музейної педагогіки у вітчизняному культурно-освітньому просторі посилюватиметься, якщо дві людинотворчі галузі – освіта і культура – отримають належну підтримку і розуміння держави і громадянського суспільства.

Перспективою подальших досліджень є аналіз інноваційних форм і методів музейної педагогіки, які можуть бути використані у професійному і особистісному розвитку майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко, В. (1994). *Історії потрібна правда*. Світловодськ: МП «Світло».
2. Локк, Дж. (1960). *О гражданском правлении* (Т. 2.). Москва.
3. Закон України: Про освіту №2145-VIII. (2017). *Закони про освіту*, 10(34), 9–10.
4. Закон України: Про музеї і музейну справу №249/95-ВР. (1995). *Відомості ВР України*, 25, 191.
5. Мезенцева, Г. (1980). *Музеєзнавство*. Київ: «Вища школа».
6. Панахид, Г. (2015). *Музейна педагогіка: тематичний покажчик літератури*. Львів: «Ліга Львів».